

Илија Н. Ђукановић

КРАЉ ПЕТАР I

ВАН ОТАЏБИНЕ

1915–1919

Библиотека
БЕСМРТНА ПРЕТХОДНИЦА

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов изворника

Илија Н. Ђукановић, директор београдске реалке,
Краљ Петар I ван оџаџбине 1915–1919
Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1922.

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2026.

Ниједан део ове књиге не може бити репродукован, снимљен или емитован на било који начин: електронски, механички, фотокопирањем или другим видом, без писане дозволе издавача.

ИЛИЈА Н. ЂУКАНОВИЋ

КРАЉ ПЕТАР I
ВАН ОТАЏБИНЕ
1915–1919

Предговор
МИЛАН БОГОЈЕВИЋ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Краљ Петар I Карађорђевић

ПРЕДГОВОР

КРАЉ ПЕТАР КАРАЂОРЂЕВИЋ

1844–1914

Последњих година све чешће понављам реченицу да „Историја није затворена књига“. Свако ново откриће – било да је реч о документу, литерарном делу или заборављеном сведочанству – подсећа ме колико је тога из наше прошлости остало расуто, заборављено временом или намерно склоњено.

Та мисао је присутна и када говоримо о краљу Петру I Карађорђевићу. Иако би многи рекли да је професор Драгољуб Живојиновић својим капиталним делом готово у потпуности заокружио причу о његовом животу, показује се да се и ту, у већ „познатом“, крију слојеви који чекају да буду откривени.

Лично сам имао част да учествујем у приређивању књиге Добросава Ружића *Успомене на краља Пејтра I*, која је тек 2023. године угледала светлост дана. Та рукописна сведочанства, деценијама скривана од јавности, открила су нам низ занимљивих детаља – пре свега о приватном животу краља Петра I, о његовој природи, дилемама и човечности која је прожимала његов државнички пут.

Недуго затим у руке ми је доспела изузетно ретка књига Илије Ђукановића *Краљ Пејтар I ван ошацибине 1915–1919*. Када сам је отворио, дочекао ме је свет пода-

така који ни у најобимнијим студијама о краљу Петру I нису били забележени. Са задивљујућом прецизношћу описани су дани албанске голготе, напори старог краља да издржи физичка и духовна искушења, однос са савезницима – нарочито са Италијанима – као и растући здравствени проблеми који ће га од 1916. године пратити све до смрти.

Уверен сам да је овај сегмент краљевог живота – онај проведен далеко од отаџбине, у изгнанству и болести – неправедно запостављен. А без њега је немогуће разумети целину: и борбу, и жртву, и карактер Чика Пере.

Управо зато предложио сам господину Зорану Колунџији да поново штапамо једно издање Ђукановићеве књиге, како бисмо ширем кругу читалаца омогућили да се сусретну са овим драгоценим сведочанством. Јер, краљ Петар је, без икакве сумње, заслужио да његова последња животна битка буде позната.

На себе сам преузео задатак да припремим један краћи текст о животу краља Петра до 1915. године – текст који ће читаоца без предзнања увести у Ђукановићеву причу и поставити историјску позорницу за све што следи.

Јасно ми је да посао није лак: ставити један тако сложен и драматичан живот у неколико страница значи непрестано издвајати суштину од споредног. Али уверен сам да ће то многим значити.

И ако овај предговор помогне да се краљ Петар сагледа потпуније, праведније и дубље – онда је труд био вредан.

Петар Карађорђевић рођен је 11. јула 1844. године у Београду, у доба када се Србија још увек борила да изгради своју државност, а успомене на Први устанак – дело његовог деде Карађорђа – биле живе, болне и обавезујуће. Од првог тренутка живота носио је тежак печат династије која је плаћала цену слободе: прогонства, дворских интрига, прераних губитака и непрестане политичке напетости. Његов отац, кнез Александар Карађорђевић, владао је у раздобљу унутрашње модернизације и спољашњих искушења. Мајка, кнегиња Персида, изданак чувене и цењене династије Ненадовић, била је стуб породичне дисциплине и васпитања. Управо ће од ње Петар наследити свој унутрашњи кодекс – личну правичност, скромност и осећај да је част обавеза, а не украс.

Рођен је као пето дете од укупно десет колико ће се изродити у овом браку; био је трећи син, најалост до своје треће године преминуће му два брата: Алексије и Светозар. Тако ће Петар постати претендент на трон; можда овде већ видите моју грешку јер га не називам престолонаследником, међутим његов отац кнез Александар није добио наследну титулу већ је био кнез постављен указом Порте.

Млади Петар одрастао је у Србији која је још тражила свој пут, у земљи коју су обликовали сукоби уставобранитеља и кнежевске власти, политичке борбе и сукоби великих сила.

Током дечачких дана остало је много записа да је правио разне несташлуке на двору свога оца. Знао је да помеша гостима обућу, да им помеша или посакрива садржаје торби и да им се плази. То је једном приликом био сигнал Илији Гарашанину да је дошло време да се млади кнежевић почне школовати. Петар у том тренутку има већ осам година.

Основну школу, која је тада трајала три године, Петар је уз помоћ васпитача, др Вилема Габлера, завршио за две године, породица је размишљала да даље школовање настави у иностранству, али ипак уписује Гимназију у Београду, 1854. године. Након две године кнежевић Петар добија новог васпитача, Људевита Подгорског, који ће оставити можда и највећи утицај на њега. Након завршена четири разреда Гимназије кнежевић Петар је заједно са млађим братом Андријом и васпитачем Подгорским школовање наставио у Женеву, у заводу Венел-Оливије.

Ту је Петар рано осетио тежину политичке судбине Карађорђевића: 1858. године његова породица пада с власти, а Србија позива назад Обреновиће. Тако, као дечак од четрнаест година, Петар почиње своје прво изгнанство које ће трајати чак четрдесет и пет година.

Швајцарска и Француска постају школске куће младога Карађорђевића. У Женеву, у дому на обали Лемана, Петар учи језике, историју, филозофију, уметност и војне науке, али још више учи како изгледа живот без отаџбине. Слободни дух Европе, нарочито Швајцарске, оставиће на њега дубок траг – снажно осећање да је слобода темељна вредност, не политичка парола.

Крајем септембра 1861. одлази у Француску, где похађа париски колеџ Сент Барб који је очигледно био при-

Млади кнез Петар Карађорђевић на школовању

према за војну академију Сен-Сир коју уписује следеће године.

Петар је 10. новембра 1862. године уписао 47. класу Империјалне специјалне војне школе, чувени Сен-Сир, једну од најпрестижнијих војних школа у Европи. Примљен је под именом „Кара Ђорђе“ и уписан у списак слушалаца под редним бројем 205. Академију је завршио четири године касније 1866. године.

Након завршетка академије Сен-Сир, Петар је наставио своје усавршавање у Апликационој артиљеријско-

инжењеријској школи у Мецу, коју је завршио 1867. године.

Француска у време Наполеона III била је држава моћне војске, националног поноса и империјалних амбиција – али и држава дубоке корупције, политичке репресије и друштвених потреса. У таквој атмосфери Петар ће направити свој први велики корак: прихватиће идеје европског либерализма, народне суверености и личних слобода.

Управо ту, на Западу, у њему се кристалише оно што ће га издвојити од свих владара Балкана: уверење да је краљ само први слуга народа, не његов господар.

Како је у тим годинама, након атентата на кнеза Михаила Обреновића, одузета комплетна имовина династије Карађорђевић у Србији, а сама династија Уставом проклета, уследили су тешки дани у сваком смислу – идеја о повратку је била далека а породица трпела материјалне проблеме. Међутим, иза материјалних тешкоћа, издваја се једна важна тачка: Петар почиње да сазрева као политичар. Његов најважнији интелектуални чин у том периоду је превод дела *О слободи* Џона Стјуарта Мила. Објављен управо 1868. године у Бечу, овај превод није био пука филолошка вежба – то је био Петар Карађорђевић који уводи модерни либерализам у српску политичку мисао.

Ово дело постаће програм његовог будућег владарског система али до тада ће још доста времена и великих догађаја протећи. Први велики уследиће неколико година касније, тачније 25. септембра 1870, када се кнежевић Петар пријављује у Легију странаца, бива распоређен у 5. батаљон Легије и учествује у француско-пруском рату. Батаљон је, под командом капетана Жозефа Виктора Арагоа, код Орлеана распоређен у фран-

цуски центар одбране са задатком да штити пут за Париз и предграђе Бани.

Зашто се кнежевић Петар пријавио у Легију странаца а имао је завршену француску академију и специјализацију?

Зато што није имао француско држављанство. Ипак, осећао је одговорност и дужност према држави која га је прихватила у најтежим тренуцима његовог живота.

Француско-пруски рат 1870–1871. године постаће једна од пресудних станица у животу Петра Карађорђевића. Као добровољац Легије странаца, под именом Пјер Кара он ступа у одбрану Француске. У борбама код Орлеана и Вилерсекла, под командом генерала Шанзија, Петар показује изузетну храброст: рањаван је, истиче се у борби прса у прса, добија орден Легије части, највеће војно одликовање Француске.

Према француским изворима, у једној од борби остао је сам пред надирућом пруском јединицом, са подераном униформом и грудима прекривеним ранама – али је наставио да се бори све док му није нестала сва муниција. Немачка га привремено заробљава, али он успева да побегне, користећи злато које му се налазило у појасу. Приликом претреса оно пада на под; војници видевши златнике крећу да се грабе, а он користи тај тренутак непажње и искаче кроз прозор; бежећи препливава залеђену реку Лоару због чега ће зарадити реуматизам који ће га пратити до краја живота као подсетник на овај рат.

Тај рат је код Петра створио још једну спознају, коју владари треба да доживе за живота и можда пре него што дођу на трон. Видео је пад једне европске силе изнутра и схватио да је морал војске и народа важнији од топова и дисциплине. Видео је како корупција уништава царство, а слобода рађа отпор.

Кнез Петар Карађорђевић у Женеви

По окончању француско-пруског рата, Пјер Кара – човек чији је идентитет био скривен иза туђег имена, чија је судбина била одсечена од домовине – нашао се у необичној ситуацији. Носио је орден Легије части, али тај орден није отворио ниједна врата његовој земљи. Србија је и даље била затворена за Карађорђевиће, под строгим политичким надзором династије Обреновић. Петар је из Бордоа, 6. марта 1871. године, француском министру војном, Пјеру Дежану, поднео оставку на војну службу и затим се привремено вратио у Париз. Био је млад човек у туђем свету, окружен успоменама на бојна поља, ратничку част и сломљено француско царство. Француска

се опорављала од пораза, али он се опорављао од дубљих рана – рана које су се тицале питања свог места, свог народа и свог мисионарског позива.

У тим годинама његов живот поприма обресе европског боема, али и човека који истражује живот. Понекад проводи ноћи у салонима, галеријама, чак и коцкарницама, а понекад у тишини библиотека. У њему се воде унутрашње борбе: претендент а избеглица, официр а цивил, Србин а „Француз“.

Истина: Петар је тражио себе.

Тражио је свој позив, своје место у историји. Једино што је непогрешиво знао било је да ће једног дана бити позван да служи Србији.

Убрзо се појавила прилика да се поново приближи земљи коју је изгубио. Када је букнуо Херцеговачки устанак 1875. године, илегални канали су га брзо повезали са устаницима. У Босанску Крајину улази под псеудонимом Перо Петровић, али брзо га мења за име Петар Мркоњић са којим ће ући у историју. Петар је сада већ човек са великом ратничком репутацијом и европским војним образовањем.

Планине Крајине постају његов дом. С њим је мала чета од неколико стотина људи – храбрих, сиромашних, огорчених. Петар жели да научено у француској војној академији и Легији странаца примени у овом устанку. На тај начин организује своју чету. Више него икада и икоме жели да се докаже свом народу – Србима.

У устанку се истиче храброшћу, смерношћу и личним пожртвовањем. Живи у колиби, једе исти кукурузни хлеб и храну као његови устаници, дели опасности, носи сељачку ношњу, пушку увек на рамену.

Борбе су остале у сенци саботирања његовог рада из Београда; кнез Милан Обреновић – из немоћи и страха –

чинио је све да спречи Мркоњићев утицај у Србији. Неколико пута су слали атентаторе али су они откривани у својој намери, или и сами гинули пре покушаја да убију Петра Карађорђевића.

Кнез Милан је у то време, можда, пропустио историјску шансу да спречи пропаст своје династије када је одбио руку помирења коју му је пружио путем једног отвореног писма кнежевић Петар. Наиме, он 11. јуна 1876. упозорава да је дужност владара да у пресудним тренуцима подели судбину свог народа, да се бори искрено за његову слободу. То је њега навело да дође у Босну.

„Али мој долазак другачије се тумачи. Мени се припусују намере, које ја за сада немам; називају ме претендентом, што ја сада никако нећу да сам. Ја сам проникнут мишљу да би грехота била, када би, био кад кога му драго, лични интерес сада одређивао рад, и сматрам да су баш владари српски на првом месту позвани да своје личне интересе принесу на жртву интересима народним, те да тиме бар донекле послуже народу за све оне благодети које су до сада уживали. Буде ли наша борба успешна, што треба да желимо, ми онда нисмо у стању одредити форму нове државе“, писао је кнежевић. Одбацио је помисао да има било какве намере и подсетио кнеза Милана да се сукобима двеју породица „само шпекуланти користе“. То је довело до деобе међу народом, мржње која је „прогутала Карађорђа, та је мржња покосила кнеза Михаила, и, ма колико се ми прали од саучешћа у томе, признати морамо да је наша мржња узрок томе“. Обећао је да ће учинити све, уколико кнез Милан на то пристане, да се мржња прекине и да две породице сарађују „као браћа и пријатељи, којима су на срцу једино срећа и напредак оног народа који их је дигао на висине на којој се налазе“.

Кнез Милан никада није одговорио на ово писмо кнежевића Петра Карађорђевића.

Када је Србија 1876. године најзад ушла у рат против Турске, Мркоњић је очекивао да ће наставити да ратује под српском заставом. Међутим, политички притисци Беча, заједно са дифузним страхом Милана Обреновића од Карађорђевића, натерали су га да се повуче.

Присилно се вратио у Европу и поново постао изгнаник.

Између 1876. и 1883. Петар живи немирним животом по европским градовима. Боксег, Темишвар, Беч и Париз постају привремене луке, али ниједна није дом. Финансијски је притиснут – често на ивици банкрота, али не губи наду за повратком у своју земљу. Чак је у том периоду имао један покушај упада у Србију, негде код Кладова. Лутали су по Хомољским планинама и на крају се вратили постиђени. О овом догађају ће бити више речи у књизи Илије Ђуконовића, и то онако како му је описао сам Петар Карађорђевић.

Један од најважнијих догађаја у животу Петра Карађорђевића догодиће се 11. августа 1883. године. Петар се жени кнегињом Зорком, најстаријом кћерком црногорског кнеза Николе. То је био политички савез, али и лична веза која ће утицати на читав његов живот. Руски цар Александар Трећи био је кум младенцима. Дарови које је послао на Цетиње били су импресивни, а удруживање двеју династија под његовом заштитом могло је Русији само да иде у прилог.

Живели су на Цетињу, у малом двору преко пута двора кнеза Николе, у којем су се рађала њихова деца: Љубица, Милена, Ђорђе, Александар и Андрија. Нажалост Милена и Андрија преминуће као бебе.

Кнез Петар Карађорђевић у црногорској народној ношњи на Цетињу, 1876. године

Кнегиња Љубица била је ослонац свом супругу, често се супротстављајући свом оцу који је имао другачије планове са кнезом Петром – које ће ускоро и открити. Њих двојица, кнез Петар и кнез Никола, имали су различите политичке визије али сличан циљ: Петар је желео модерну, парламентарну Србију са њим на челу; Никола је желео да постане краљ Србије и Црне горе, можда преко сина а најбоље као лични владар уједињене државе.

Због тога су надмудривања, препуцавања и свађе биле свакодневица. Разлика између њих двојице била је само три године, толико је Никола био старији од Петра. Ипак, кнежевић Петар имао је дом и жену коју је без сумње волео. Срећа му је коначно сломљена 1890. године – порођај супруге Зорке се закомпликовао и она умире неколико дана после порођаја, након ње преминуће и син Андрија.

Овај догађај означио је крај једне епохе у његовом животу. Постао је удовац са троје деце и многим политичким непријатељима.

После Зоркине смрти, Петар „купује време“ а онда 1893. напушта Црну Гору и сели се у Женеву. Тамо почиње најважнији период његовог политичког и интелектуалног формирања. У Женеви око себе окупља малу групу сарадника, политичких емиграната, чланова радикалне странке и образованих Срба у иностранству. Тамо настаје оно што ће касније бити названо: „Женевски круг“.

Овде се пишу меморандуми, анализе српске политике, критике режима Обреновића и планови за обнову Карађорђевића.

У овај период спадају и његове тајне дипломатске мисије у Русију (1897), разговори са царем Николајем II, напори да се добије подршка Петербурга и контакт са Николом Пашићем, који ће убрзо постати кључна политичка фигура његовог повратка у Србију.

Петар је пред крај века већ био човек који је:

- изгубио престо,
- изгубио домовину,
- изгубио супругу,
- изгубио младост.

Али није изгубио веру да ће се једног дана вратити у Србију као уставни владар – први владар модерне Србије који ће служити народу, а не обрнуто.

Крај XIX века био је период дубоког немира у Србији. Режим краља Александра Обреновића све више је то-нуо у самовољу, деспотију и хаотичну дворску политику. Ауторитарни стил владавине, спољнополитичка непо-узданост, личне афере двора и скандалозан брак краља Александра са Драгом Машин – све су то били знаци слабљења владавине.

У тој атмосфери, у позадини, далеко од очију јавно-сти, одвијале су се дипломатске игре које су утицале на будућност државе.

Петар Карађорђевић, још увек у Женеви, није био пасивни посматрач. Године 1897. у тајности путује у Русију, где се састаје са највишим представницима цар-ске власти и самим царем Николајем II. Иако је то пу-товање формално било замишљено као одабир војних школа за његове синове, оно је имало јасну политичку димензију: обезбеђивање руске подршке за будућу сме-ну династије.

Веза са Николом Пашићем и радикалном странком постаје интензивнија. Пашић је у Петру видео будућег краља који ће прихватити парламентаризам, а Петар је у радикалима видео политичку снагу која може да му от-вори врата повратка у Србију.

У новембру 1900. године Петар Карађорђевић поку-шава последњи дипломатски маневар. Преко свог по-вереника, адвоката Живојина Балугџића, шаље краљу Александру Обреновићу понуду за компромис.

Тражио је:

- признавање титуле кнеза,
- једнократну компензацију за конфисковану поро-дичну имовину,

- годишњу апанажу,
- гаранцију да ће остати политички неутралан.

Александар Обреновић је одбио све. После тог одбијања, пут назад више није постојао.

Петар прелази у офанзивну фазу. У Женеви окупља људе, пише политичке програме, анализира стање у Србији, и корак по корак позиционира се као једина алтернатива династији која губи легитимитет.

Са браком Александра и Драге Машин 1900. године, Србија улази у период најдубље државне кризе. Брак без наследника, дворске свађе, сукоби са војском, а нарочито понижавајуће мешање краљице Драге у државне послове, довели су до драматичне ерозије угледа круне.

Према сећањима савременика, у народу се шапутало да држава више не личи на државу, већ на дворску заверу. Војска је била понижена, парламентаризам уништен, а дипломатија непредвидива. Србија је опасно клизила у изолацију.

У таквој атмосфери рађала се идеја о насилној промени власти – идеја коју Петар није подржавао као метод, али чији политички исход није могао да не оснажи његову позицију.

Пред крај 1902. године, круг официра који је припремао државни удар почео је да тражи контакт са Карађорђевићем. Послат је београдски трговац Никола Хаци-Тома, који је био школски пријатељ Петра Карађорђевића. Састају се у Женеви где воде поверљиве разговоре.

Завереничка група желела је да зна да ли ће Петар, у случају смене власти, прихватити престо.

Петар је јасно рекао да подржава смену режима и да прихвата српску круну уз два услова, један је био да не падне крв, а други да га изабере Велика народна скупштина. Завереници су прихватили његове услове, иако је

у делу заклетве који су завереници потписивали стајало следеће: „...да се кнез Петар Карађорђевић доведе на трон Обреновића окупан крвљу...“.

Када се сагледа Петрова позиција, она је била је правно и морално чиста. Иако није хтео насилан метод, био је спреман да преузме одговорност ако народ и државна скупштина тако одлуче. Да ли је као војник знао да може доћи до крвопролића – сигурно да јесте.

У ноћи 28/29. маја 1903. године, група официра, оперативно предвођена Драгутином Димитријевићем Аписом, под диригентском палицом Ђорђа Генчића, који је био главни организатор овог пуча, извршен је државни удар у коме су убијени краљ Александар и краљица Драга.

Један од услова који је пред заверенике ставио кнез Петар Карађорђевић, био је погажен. Дошло је до проливања крви и то не само краљевског пара, већ свих лојалних људи династији Обреновић.

Међутим, одмах после преврата, Народна скупштина је једногласно изгласала да се Петар Карађорђевић позове за краља Србије.

Други његов захтев био је испуњен. Како се тада осећао нови краљ и да ли је имао дилеме – сигурно да јесте. Да ли се сетио 1876. године и писма којим је предвидео ново крвопролиће ако не дође до помирења двеју династија, а тадашњи кнез Милан Обреновић презриво одбио да одговори – сигурно јесте. Вероватно је тражио олакшање за своју позицију у том тренутку. Вероватно, јер је годинама касније својим пријатељима причао да он није желео смрт Обреновића, и говорио о својим захтевима.

Посланство му је упућено у Женеву. Народ, изморен режимом Александра, поздравио је његов избор са олак-